

גליון נושא: 'קנין סודר בחתן וכלה'

בס"ד, יום ג' פרשת בשלח, ט' שבט תשע"ו.

דיונים אקטואליים בסוגיות הנלמדות, לעורר לב המעיין ולא 'הלכה למעשה', מסכת בבא מציעא פרק הזהב דף מז.

לע"נ הגאון הגדול רבי רפאל הלוי שמואלביץ זצ"ל, בן הגאון הגדול רבי חיים לייב זצ"ל.

פנינים

שלף איש נעלו

מצוי: בזמן האירוסין שמחפשים חפץ כל שהוא לקנין סודר, ויש לדון בכמה חפצים שכיחים האם מועילים לקנין סודר.

כלי אכיל: בזמננו יש כלים שאפשר לאכלם, ויש לדון אם מועיל בתורת קנין סודר. ועיין בספר **משפט שלום** (סימן רג) שכלי שעושים מצוקער (סוכר) אינו ראוי לקנין סודר. ועיין בשיטמ"ק (ב"מ דף מז) בשם רבינו יהונתן שכלי שאין ראוי להחזיק בו מים חמים אינו ראוי לקנין סודר.

כלי נייר: בספר **לב אהרן** (עמוד קעג) הסתפק אם מועיל קנין סודר בכלי נייר כגון 'מפיונים' או 'מעטפה' של מכתב. וצידד לדמותו לכלי מרוקא (ב"מ מז:). שאין מועיל. ועיין בשו"ת בית אפרים (ח"מ סימן כ') שכלי העשוי מנייר לא חשיב כלי.

הידור מצוה: לענין כלים מאוסים שיש בזמננו, הסתפק הגר"י זילברשטיין שליט"א (חשוקי חמד ב"מ מז:) אם דינו ככלי גללים ואינו מועיל לקנין סודר או לא. והסיק שם הגר"י, שיש הידור מצוה כאשר מקיים הקנין בסודר מיוחד ויפה.

ודבריו צ"ב: בשלמא ציצית נאה טלית נאה, ההידור מוסיף במצוה שמקיימו בלבוש נאה ומהודר, אבל סודר נאה לקנין אינו מוסיף כלום בקנין, ואינו 'הידור מצוה' אלא 'חיוב מצוה' (נ.א.). וגם אם נניח שיש מצוה בקנין האירוסין והכתובה מחמת שמכשיר את הקידושין, סוף סוף אין הבדל בחלות אם הסודר מלוכלך או יפה, ומה הידור מצוה יש בזה (צ.פ.). וכעין נרתיק מהודר לתפילין שהוא רק בגדר חיוב מצוה. ❖

קנין חליפין

בגמ' (ב"מ דף מז.) מבואר, שלומדים קנין חליפין מהפסוק שנאמר אצל בועז (רות ד ז) **לְקַיֵּם כָּל דְּבַר שְׁלֹף אִישׁ נָעְלו וְנָתַן לְרֵעֵהוּ**, בכך שהמקנה מקבל הנאה מהקונה, גומר בדעתו ומקנה לו את החפץ שסיכמו ביניהם למכור.

נחלקו רב ולוי אם החליפין בכליו של קונה, או בכליו של מקנה. לדעת רב בכליו של קונה, בהנאה שמקבל את הכלי מהקונה גומר בדעתו להקנות. ולדעת לוי בכליו של מקנה, בהנאה שקיבל ממנו הקונה את הכלי גומר בדעתו להקנות לו, ומבואר בגמ' **ובתוס' (ד"ה בכליו) שמחלוקתם היא מה היה אצל בועז.**

להלכה הכריעו **התוס' (מז: ד"ה לאפוקי)**, וכן נפסק ב**שו"ע (סי' קצ"ה סעי' ב')** כדעת רב שחליפין בכליו של קונה.

חליפין של אינו שוה בשוה קרוי גם קנין סודר, משום שהדרך היה ליתן סודר בשביל הקנין (יתכן משום שהוא דבר זול, ויתכן משום שהוא היה דבר מצוי ונגיש ביד כל אחד).

1. גדר הקנין

נחלקו בגמ' (נדרים מח: מט.) אם המקנה יכול לעכב לעצמו את הסודר שהקנה לו הקונה או לא:

לדעת רב נחמן - הגדר בקנין סודר הוא 'קני על מנת להקנות' ואין המקנה יכול לעכב לעצמו את הסודר. ונחלקו הראשונים בביאור שיטתו. דעת הרמב"ן והרא"ש (שם) שהקונה נותן למקנה מתנה על מנת להחזיר, ומה שכתוב בגמ' ע"מ להקנות הכוונה ע"מ להחזיר, ובאמת יש לו בזה קנין לשעה

מנהג ישראל תורה מה העניין בסודר של העדים

מנהג ישראל מקדמת דנא, שקנין סודר באירוסין ובכתובה נעשה עם הסודר של העדים, וצריך להבין מדוע אין קונים בכליו של קונה כעיקר הדין. ועיין מה שהאריך בזה הג"ר אליה כץ שליט"א (קובץ בית אהרן וישראל קכא עמוד ס), ולמעשה יש בזה כמה מהלכים:

1. העיסור בשם הגאון והובא בב"י פוסק להלכה שאי תפיס מיתפיס, ויכול המקנה לעכב לעצמו את הסודר, ולפי זה מבאר שראו בית דין שבאים לידי מחלוקת שפעמים היה המקנה מעכב את הסודר לעצמו, והקונה לא חשב שיהיה כך כי הרי הדרך הוא להחזיר את הסודר, לכן תקנו לקנות בכלי שאינו לא של קונה ולא של מקנה שבדאי לא יעזז המקנה לתפוס כלי שאינו של קונה.

2. בתשובות הגאונים (הקצרות מנטיבה סי' ק"ס) מבאר שנהגו כן, לפי שאין ישראל בקיאים בדקדוקי תנאים ודינים שצריכים להתנות זה עם זה, ולכן קונים בכלי העדים או הדיינים, שנחשבים לשלוחיהם לקנות ולזכות להם (ומשמע שסובר כדעת הסמ"ע שהובא בפנים).

באופן דומה מפרש הראב"ה (סי' תתקי"ט): וז"ל כדי שלא יתחלף להן בין מקנה לקונה והעדים דעתם לתת אותו לקונה כדי שיקנה, עכ"ל. דהיינו שעלולים לטעות אם צריך כליו של קונה או של מקנה, לכן עושים ע"י עדים הבקיאים בדבר ומזכים את הסודר לקונה.

3. הרמ"א (סי' קצ"ה סעי' ג') מבאר שגם בפני הקונה עושים בסודר של עדים, משום שרוב הקנינים הם שלא בפני הקונה ושם הוא בסודר של עדים, ואחר שהורגלו לעשות בסודר של עדים עושים כן גם בפני הקונה. ❖

כמבואר בהגהות אמרי ברוך (על השו"ע סי' קצ"ה סעי' ד'). אולם דעת הר"ן ועוד ראשונים שאינו מזכה בו לשום דבר אלא רק שיהיה לו קנין בזה לענין שיוכל להקנות על ידו, ובשו"ת הרשב"א (ח"ד סי' ר"ב) הדגיש שאין זו מתנה כלל אפילו לשעה.

לדעת רב אשי - אם תפס המקנה את הסודר אין מוציאים מידו. דהיינו שנותן הקונה למקנה את הסודר במתנה גמורה ותמורת זה מקנה לו אלא שהדרך היה להחזיר את הסודר. [לכאורה אותה מחלוקת קיימת גם לדעת לוי שבכליו של מקנה לגבי אם יוכל הקונה לעכב לעצמו את הסודר שקיבל מיד המקנה].

וכתב בשו"ת הרשב"א (חלק ד' סוף סימן רב) שנחלקו רב נחמן רב אשי כיצד פועל קנין סודר. לדעת רב נחמן זה מעשה קנין בעלמא לשם ההקנאה אך אין הסודר קנוי למקנה. ולדעת רב אשי הסודר קנוי למקנה ומועיל מדין כסף שמחייב תמורה ולכן מהני אף לאחר זמן כי שעבודו קיים. ולכאורה נחלקו אם הגמירות דעת הוא מחמת ההקנאה שאגב שקונה גומר בדעתו להקנות, או שהגמירות דעת הוא מחמת הנאת קבלת החפץ. אלא שלפי הצד בראשונים שלרב נחמן הוא מתנה ע"מ להחזיר ויש לו בזה קנין לשעה, יתכן שגם הוא סובר שההקנאה תמורת קבלת הנאה (י.ש.ק.).

להלכה: נחלקו הראשונים. דעת המרדכי, והא"ז, והגהות אשרי (פ"ד דב"מ), שאם תפס המקנה את הסודר אין מוציאים מידו. אולם דעת הר"ן (בנדרים שם), וכן הכריע הרמ"א (סי' קצ"ה סעי' ד') שהלכה כר' נחמן שאין המקנה יכול לעכב לעצמו את הסודר, וכדעת הראשונים שביארו בר' נחמן שגדר הקנין הוא מתנה ע"מ להחזיר וז"ל הרמ"א (בשם הגהות אשרי פרק הזהב) "שסתם קנין ע"מ להחזיר הכלי הוא".

2. קנין סודר בזמנו

כיום: נוהגים לעשות קנין סודר בשני מקומות. באירוסין: (תנאים) הצדדים מתחייבים על ידי קנין סודר, כמבואר במקומות רבים בש"ס שיכול אדם לחייב עצמו ע"י קנין סודר. (עיין נדרים כז: ב"מ נח. וצד. רמב"ם פ"ה ממכירה ה"ד ושלוחין פ"ד ה"ב וראב"ד שם ושם. ב"ב ג. ב"ב קעו: ועוד) אבי החתן מתחייב לאבי הכלה, ואבי הכלה לאבי החתן. והערב של צד החתן מתחייב לצד הכלה, ושל צד הכלה לצד החתן. החתן מתחייב לישא את הכלה, והכלה

מתחייבת לינשא לחתן. בנישואין: במסירת שטר הכתובה החתן מתחייב לכלה בקנין סודר לקיים כל מה שכתוב בכתובה. [ויתכן שהוא בעיקר משום התוספת, עי' תוס' גיטין יח. ד"ה אף].

סודר של עדים: מנהג קדום הוא לבצע קנין זה בסודר של העדים, מנהג זה כבר הוזכר בתוס' (קידושין דף כו: ד"ה הכי גרסינן) שכן הוא הדרך לעשות. וביאר הבעל העיטור (מאמר שני סוף דף יא) שהוא תקנה שתקנו רבנן במתיבתא, שיעשו את הקנין עם סודר של השליח ב"ד או של העדים. וקשה כיצד מועיל בסודר של העדים, הרי קי"ל כרב בכליו של קונה. וצריך שצד המתחייב יגביה כלי ששייך לצד השני.

ויש בזה כמה מהלכים:

שיטת הקצוה"ח (סי' קצ"ה ס"ק ט): שבאמת אין הקנין מצד כליו של קונה, אלא מדין עבד כנעני. כשם שבקנין כסף מצינו בגמ' (קידושין דף ז.) שיכול אדם לפעול חלות עם כספו עבור אדם אחר, ולא צריך שהכסף יהא של האדם עבורו נפעלה החלות. וכמו שמצינו בעבד כנעני ששייך בו שחרור בכסף רק ע"י אחרים. כך גם מחדש הקצות שבקנין חליפין יכול אדם לפעול עם חפץ שלו עבור אדם אחר. לפי זה, מה שכתוב בגמ' כליו של קונה הוא רק לומר שצריך המקנה לקבל את הכלי ולאפוקי כליו של מקנה שמקבל המקנה רק את ההנאה במה שקיבלו ממנו.

שיטת הסמ"ע (סי' קכ"ג ס"ק כא): שבזה שהעדים נותנים כלי שלהם נחשב כליו של קונה, משום שהעדים הם הקונים עבור הקונה מדין זכין לאדם את המעשה קנין עושים הם, ורק את התוצאה מזכים לקונה. וכן משמע גם בדברי בעל העיטור (מאמר שני סוף דף יא. הובא בב"י אות ו' ז').

שיטת הנתיבות המשפט (סי' קצ"ה סק"א): שקנין סודר חל דוקא כאשר הסודר של הקונה ולא מועיל בסודר של עדים, (וכן כתב המקנה קידושין כו:), וכשהעדים נותנים את הסודר למקנה זוכה בזה המקנה עבור הקונה וחוזר וזוכה בזה לעצמו, ומקנה לקונה את החפץ (או את ההתחייבות) תמורתו. וכן הביא המחנ"א (שלוחין סי' ט"ו) מהרמב"ם (בתשובה, ויש גורסים רמב"ן) שהאחרים מזכים הסודר לקונה ע"י המקנה, וכע"ז כתב גם בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' אלף יט) שאנו רואים לבעל הסודר (העדים) כמקנה סודרו לכך לקונה.

וחידד בספר דברי אמת (קונטרס ז' דף צא) שיש נפק"מ בין המהלכים השונים, באופן שהקנה לקטן והעדים נתנו הסודר למקנה. שהרי קטן אינו זוכה לעצמו, אולם זוכה בדעת אחרת מקנה. ולפי הדעות שזוכים הם בחפץ עבור הקונה מדין זכין, או מדין עבד כנעני, הוי דעת אחרת מקנה ויזכה הקטן. אך לפי הדעות שבנתינת העדים נהיה הסודר של הקונה, והקונה הוא זה שזוכה מיד המקנה, והם רק שלוחיו למסור למקנה, א"כ הקטן אינו קונה לעצמו בחליפין.

3. האם הסודר חוזר לעדים בין אחד לשני

מנהג העולם: באירוסין לוקחים את הסודר מן העדים, ואח"כ עובר הסודר ברצף מיד ליד בין כל המתחייבים (מחותנים, ערבים, חתן, וכלה), ואין מחזירים אותו בינתיים לעדים, ורק בסוף הסיבוב חוזר לעדים. ויש לדון אם מועיל. בשלמא הראשון שקבלו מיד העדים מתחייב בסודר מדין כליו של קונה, אבל הבא אחריו לא קיבלו מן העדים ואין כאן כליו של קונה.

ובאמת בספר קיצור נחלת שבעה כתב, וכן דעת כמה מפוסקי זמננו, שכל אחד מהמתחייבים מחזיר לעדים, וחוזרים העדים ונותנים למתחייב שאחריו, וכך לכולם. אולם עדיין מצוה לישב מנהג העולם שאין מחזירים אותו לעדים ביניהם.

ובפשוטו י"ל גם בזה את כל המהלכים שהובאו לעיל, לפי הקצות האבא זוכה עבור הכלה עם כלי שלו מדין עבד כנעני. לפי הסמ"ע זוכה לה מדין זכין, לפי הנתיבות החתן זוכה לכלה וחוזר וזוכה ממנה ומתחייב לה.

לרמ"א שזה מתנה ע"מ להחזיר, מתקיים הקנין כאשר האב מעביר לחתן. לחולקים על הרמ"א שזה קני ע"מ להקנות, הקנין נפעל מהעדים שברגע שגמר הראשון להקנות פקע ממנו הקנין וחוזר הבעלות על הסודר לעדים, וכשעובר מיד ליד בעצם עובר מהעדים לכל אחד ואחד. ואע"פ שלא חזר לידי העדים בפועל, יש לבאר על פי האבנ"מ (קל"ט י"ג) והחידושי הר"ם (חו"מ קצ"ה א') ושו"ת אבקת רוכל (סימן קכ"ח) שבסודר א"צ נתינה מיד ליד, אלא כל שהמקנה זוכה מדעת הקונה מועיל, ולכן כאן שהעדים עומדים שם ורוצים שיקנו מהם נחשב שקנו מיד העדים.

הערות מבני החבורה

איני יודע !?

שאלה: יש לדון בחתן שעשה קנין סודר כדין, אולם לא הבין את משמעות מעשיו האם יכול לחזור בו. (שלא ידע מהו סודר ואיך הוא פועל, וקל וחומר שלא ידע את כל ההסברים של הסמ"ע הקצות והנתיבות). וזה ברור שלכתחילה על החתן לקרוא היטב את כל שכתוב בשטר הכתובה, ולהבין את משמעות הקנין והתחייבויות המפורטות שם, ואם אינו מבין היטב, על מסדר הקידושין או העדים, לבאר לו את תוכן הדברים ולבאר לו פשר קנין סודר שעומד לעשות, אבל הנדון הוא כאשר לא הסביר לו. נדון זה קיים גם לגבי עדים שנותנים את הסודר שלהם ואינם יודעים מה הם עושים כאן.

תשובה: שמעתי מכמה מורי הוראה שליט"א וכן שמעתי מהג"ר אשר פריימן שליט"א, שאם יודע שעושה כאן פעולת קנין אף שאינו יודע בדיוק איך הוא פועל, מועיל. אכן אם אינו יודע כלל שעושה כאן מעשה קנין אינו מועיל. ומכל מקום אינו יכול ליפטר מהתחייבות שלו בטענה שלא ידע מה זה קנין סודר ולא ידע שעושה כאן מעשה התחייבות, דיש חזקת חיוב והמוציא מחבירו עליו הראיה (ר.י.ג.). וסמך לזה בדברי השו"ע (אב"ע סי' ס"ו), שאם הבעל טוען בשעת הגירושין שלא הבין מה שהיה כתוב בתנאים או בכתובה אינו נאמן.

והוסיף הג"ר רפאל שווב שליט"א שאף שאין יודע את כל הלומדעס', אבל מ"מ יודע שיש כאן מעשה קנין ולא גרע מסיטומתא שסו"ס כך המנהג כאשר מרימים את הסודר חל התחייבות, וזה הרי כן יודע שאחרי גמר מעמד האירוסין והנישואין יחול עליו השעבודים כפי שדובר בין הצדדים. [ויש לדון באדם שאין מבין הבדל של מי הסודר וחושב שהעיקר הוא להרים מטפחת, האם גם אז מועיל או לא].

הקנאה לבנק באמצעות סיכות:

בנותן טעם להביא כאן את דברי הג"ר שלום יוסף גלבר שליט"א (נתיבות שלום קונטרס היתר עיסקא אות כ') בשם גאון אחד מעיה"ק ב"ב, שיש עצה לעשות קנין סודר להקנות לבנק חלק מעסקיו, ויחול כל אימת שהלקוח נכנס בבנק ליתרת חובה, ובקנין סודר אפשר להקנות גם מטלטלין, ולכל הדעות הוי קנין מעליא לעיסקא. והוא על פי הדין המבואר בפוסקים (חו"מ סי' קצ"ה) שבקנין סודר אין קפידא שדוקא הלוקח יתן סודר שלו, אלא גם אדם שלישי יכול ליתן סודר למקנה, על מנת שתמורת סודר זה יקנה המקנה את החפץ ללוקח.

ומעתה יעשו כך: חברו של הלוקח יקח קופסא שיש בה כמות גדולה של כלים כגון 'קופסת סיכות', ויפקיד אותה בבית הלוקח וישארו הסיכות בבעלות החבר, ויאמר החבר ללוקח כל פעם שחשובונג בבנק נכנס ליתרת חובה תזכה לך חצרך סיכה אחת מהסיכות שבקופסא ותיחשב סיכה זו כסודר שאני נותן לך, ואתה מקנה תמורתו לבנק סחורה או שאר עסקים בשווי יתרת החובה, ויהיו סחורות אלו מעתה בידך בתורת עיסקא, וכך יחול קנין סודר שיקנה נכסים לעיסקא בכל פעם שנכנס ליתרת חובה, ולוקח בזה הלואה בהיתר עיסקא. וכאשר פורע לבנק את הקרן והרבית הוא זוכה בעיסקא כמפורש ב'היתר עיסקא'.

והינו שכדי ליצור הקנאה מספיק שהמקנה יודע, ולא מעכב ידיעת הבנק הקונה, כמבואר בגמ' (גיטין לז:) ובר"ן (גיטין יט: ד"ה ומסתברא) שיכול לזכות קרקע לחבירו לצורך פרובול שלא בידיעתו. וכן בסודר של חתן וכלה אם המתחייב יודע אין צריך שמקבל החיוב ידע (מ.ק.). ❖

כאשר הקונה נותנו לזה שמתחייב לו, מובן בפשיטות שמועיל מדין כליו של קונה. למרות שלהלכה אי תפיס לא מיתפיס, מ"מ מבואר ברמ"א שזה בגדר מתנה ע"מ להחזיר, ומסתבר שאין חייב להחזיר מיד ויכול להשתמש עם הסודר בשביל לקנות מאחרים כאשר יתן להם במתנה על מנת להחזיר, והעיקר שבסוף יחזור לידי העדים. כעין דברי התוס' (סוכה דף מא: ד"ה ואם לאו) שכוונת רבי גמליאל שיחזירו לו האתרוג אחרי שכולם יצאו בו (י.ש.ק.). ❖

'צומק הפסע'

פתרומות, הצרות, והארות. נ"ד: 052-7687405 | פקס: 02-6507823